

มโนทัศน์เรื่องความยุติธรรม*

Concept of Justice

พระมหาไพรัช ธรรมทีโป**

Phramaha Pairat Dhammadipo

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Received: November 27, 2021

Revised: December 2, 2021

Accepted: December 4, 2021

บทคัดย่อ

ในยุคคลาสสิกถือว่าความยุติธรรมหรือความเป็นธรรมต้องสอดคล้องกับความเป็นจริงและธรรมชาติ ซึ่งคนอินเดีย จีน กรีกโบราณ และคนไทยก็มีทรรศนะคล้ายกัน นักคิดชาวกรีกโบราณให้ความสำคัญกับแนวความคิดเรื่องความยุติธรรมเพื่อแสวงหาหลักการสำคัญมาอธิบายรัฐที่ดี หรือระบอบการปกครองที่ดี ในสมัยกลาง มีการแบ่งชนชั้นทางสังคมตามกฎ Great Chain of Being นั่นคือ ชนชั้นต่าง ๆ มีการเรียงลำดับกันอย่างเป็นระบบจากสูงไปต่ำ ในแง่นี้ถือว่าความยุติธรรมอยู่ที่การทำตามหน้าที่ของตนเอง และในสมัยใหม่ มุมมองเรื่องความยุติธรรมจะเน้นไปที่ทฤษฎีสัญญาประชาคม ในพระพุทธศาสนา ความยุติธรรม ก็คือความเป็นธรรม ความชอบธรรมนั่นเอง ซึ่งมีอยู่ ๒ ระดับ คือระดับสากลหรือความเป็นธรรมตามกฎแห่งกรรม และความเป็นธรรมทางสังคม อย่างหลังจะเห็นตัวอย่างในภาคปฏิบัติจากสังคมไทยซึ่งมีรากฐานมาจากการปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : มโนทัศน์; ความยุติธรรม

Abstract

In ancient times, justice had to be consistent with reality and nature. The people of India, China, Ancient Greece and Thai have similar views. Ancient Greek thinkers focused on the concept of justice in order to seek the key principles to describe a good state or good governance. In the Middle Ages, there was a division of social classes according to the Great Chain of Being, i.e. the classes were systematically arranged from high to low. In this sense, justice lies in the performance of one's own duties and in the Modern Ages the view of justice will focus on the theory of social contracts.

* บทความนี้ได้พัฒนามาจากหนังสือสารนิพนธ์ พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี ๒๕๖๔ พิมพ์เผยแพร่ ในพิธีประสาทปริญญา ประจำปี ๒๕๖๔ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ระหว่างวันที่ ๘-๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๔

** พระมหาไพรัช ธรรมทีโป, ผศ.ดร. Phramaha Pairat Dhammadipo, Asst.Pof.Dr.

In Buddhism, justice is righteousness. There are two levels of righteousness, the universal level or the justice according to the law of karma and social justice. The latter will see practical examples from Thai society which are rooted in the practice of Buddhist teachings.

Keywords : Concept; Justice

ความนำ

ความยุติธรรมเป็นเรื่องที่มนุษย์สนใจศึกษาหาคำตอบกันเรื่อยมาตั้งแต่โบราณกาล มีการอภิปรายถกเถียงกันด้วยเหตุด้วยผลมาตลอดจนถึงปัจจุบัน หากจะให้ความหมายของคำว่า “ความยุติธรรม” โดยนำรากศัพท์มาแปลและอธิบายขยายความนั้นก็เป็นเรื่องที่ทำได้ไม่ยาก ถึงกระนั้นความยากในการที่จะเข้าใจเรื่องความยุติธรรมก็มีอยู่และเป็นเรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญที่วงการปรัชญาให้ความสนใจ ในที่นี้ประสงค์จะศึกษาลงไปทีรากฐานหรือมโนทัศน์เรื่องความยุติธรรมว่าในวงการปรัชญามองเรื่องนี้อย่างไร พุทธศาสนามีท่าทีต่อเรื่องนี้อย่างไร และสังคมที่มีความยุติธรรมควรเป็นเช่นไร อาจกล่าวได้ว่าในทางปรัชญามองแนวคิดเรื่องความยุติธรรมอาจมี ๓ มุมมอง คือ ในด้านอภิปรัชญา ปรัชญาสังคม และการเมือง และนิติปรัชญา ในที่นี้จะได้กล่าวถึงมุมมองด้านอภิปรัชญาดังความคิดของนักคิดสมัยโบราณและสมัยกลาง ด้านปรัชญาสังคมและการเมืองจากนักคิดสมัยใหม่ และในภาพรวมทั้งสามมุมมองจากพุทธศาสนา ซึ่งจะได้อธิบายถึงประเด็นเหล่านี้ไปตามลำดับ

มุมมองเรื่องความยุติธรรมในวงการปรัชญา

แนวความคิดเรื่องความยุติธรรมในวัฒนธรรมสมัยโบราณ เช่น แนวคิดแบบพราหมณ์จะถือว่าสิ่งที่เรียกว่ายุติธรรมหรือเป็นธรรมต้องสอดคล้องกับความเป็นจริงและธรรมชาติ ดังที่ชาวอินเดียในยุคพระเวทมีการแบ่งบุคคลในสังคมออกเป็น วรรณะ และถือว่าการแบ่งเช่นนี้มีความเป็นธรรม เป็นจริงตามธรรมชาติที่พระพรหมผู้สร้างโลกและมนุษย์มีพระประสงค์เช่นนั้นแล้ว คำว่า วรรณะ แปลว่า สีสัน หมายถึง สีของผิวหนัง การแบ่งประเภทบุคคลในตอนแรกที่พวกอารยันอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในอินเดีย คงถือเอาสีของผิวหนังเป็นเครื่องแบ่ง คือพวกอารยันผู้รับชนะคนพื้นเมืองและดำรงอยู่ในฐานะผู้ปกครองเป็นพวกผิวขาว ส่วนคนพื้นเมืองเป็นพวกผิวดำหรือผิวดำ ผู้ชนะและเป็นผู้ปกครองจึงถือว่าพวกตนสูงกว่าคนพื้นเมือง ในตอนนี้คงมีเพียง ๒ วรรณะ คือพวกอารยันซึ่งเป็นคนผิวขาวและเป็นผู้ปกครองเป็นวรรณะหนึ่ง คนพื้นเมืองผิวดำผู้ถูกปกครองเป็นอีกวรรณะหนึ่ง ต่อมาเมื่อเกิดคัมภีร์ฤคเวท

ขึ้นแล้ว และพัฒนาการทางศาสนาได้ดำเนินไปเป็นเวลานานจนกระทั่งเกิดพระเวทขึ้นอีก ๒ คัมภีร์คือ ยชุรเวทและสามเวท การแบ่งชั้นของบุคคลในสังคมก็ขยายออกไปเป็น ๔ วรณะ คือ^๑

๑) วรณะพราหมณ์ เป็นพวกที่ทำหน้าที่ศึกษาทรงจำและสืบต่อคัมภีร์พระเวท เป็นผู้ประกอบ พิธีกรรมทางศาสนาสำหรับวรรณะอื่นๆ ทุกวรรณะ

๒) วรณะกษัตริย์ เป็นวรรณะนักรบ ทำหน้าที่ปกครองและทำศึกสงครามขยายเขตแดนหรือ ป้องกันเขตแดนเวลาถูกข้าศึกภายนอกรุกราน

๓) วรณะแพศย์ หรือ ไวศยะ เป็นวรรณะของคนส่วนใหญ่ของสังคมผู้ประกอบพาณิชย์กรรม เกษตรกรรม และศิลปหัตถกรรมต่าง ๆ

๔) วรณะศูทร เป็นวรรณะของพวกกรรมกรผู้ทำงานรับจ้างที่ต้องใช้แรงกายแบกหามหรือให้บริการแก่วรรณะอื่น

วรรณะทั้ง ๔ นี้ มีบัญญัติไว้ในคัมภีร์พระเวทอันเป็นคัมภีร์หลักของศาสนาพราหมณ์ จึงเป็นบัญญัติ ที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติตาม แม้ว่าพวกวรรณะกษัตริย์จะเป็นผู้มีกำลังและอำนาจในสังคมควรจะอยู่ใน วรรณะสูง แต่ก็ถือว่าสุดแต่พวกพราหมณ์ ซึ่งเป็นผู้ผูกขาดในพิธีกรรมของศาสนาและการศึกษาคัมภีร์ พระเวทจะเป็นผู้กำหนด พวกพราหมณ์ก็ไม่ยอมรับว่าตนมีฐานะด้อยกว่าวรรณะกษัตริย์ พวกเขา ได้เพิ่มข้อความในคัมภีร์พระเวทเกี่ยวกับกำเนิดของวรรณะทั้ง ๔ ว่า พวกพราหมณ์เกิดจากพระโอษฐ์ ของพระพรหม จึงเป็นวรรณะที่สูงกว่าวรรณะอื่น ๆ ทุกวรรณะ กษัตริย์เกิดจากพาหาของพระพรหม แพศย์หรือไวศยะเกิดจากส่วนขาของพระพรหม ศูทรเกิดจากพระบาทของพระพรหม และการแต่งงาน ข้ามวรรณะของวรรณะทั้ง ๔ เรียกว่า จันฑาล พวกนี้เป็นที่รังเกียจของวรรณะอื่น ๆ ทุกวรรณะ การแบ่งบุคคลในสังคมออกเป็นวรรณะต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ เป็นแนวความคิดที่สำคัญในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่หรือการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคมโดยตรง^๒ ถึงกระนั้นก็ยังถือว่า ความเชื่อและการปฏิบัติเช่นนี้มีความยุติธรรมแล้วตามหลักที่ว่า หน้าที่ของแต่ละชนชั้นไม่เหมือนกัน สังคมไทยโบราณก็ถือคติเช่นนี้ตามคัมภีร์มनुธรรมศาสตร์ซึ่งได้รับมาจากอินเดีย ในสังคมจีนโบราณ เช่น วรรณคดีของลัทธิขงจื้อถือว่าจักรพรรดิเป็นโอรสของสวรรค์ หน้าที่ของจักรพรรดิคือรักษาความสมดุล ระหว่างสวรรค์กับโลกมนุษย์ หากจักรพรรดิไม่ผดุงความยุติธรรมในสังคมก็จะหมดความชอบธรรม ในการเป็นจักรพรรดิต่อไป โดยนัยนี้ ความยุติธรรมจึงอยู่ที่การทำตามฐานะหน้าที่ของแต่ละคน พ่อแม่ ทำหน้าที่ต่อลูก ลูกทำหน้าที่ปฏิบัติตอบแทนพ่อแม่ ครูทำหน้าที่ต่อลูกศิษย์ และลูกศิษย์ทำหน้าที่

^๑ สติต วงศ์สุวรรณ, **ปรัชญาตะวันออก**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : รวมสารสิน, ๒๕๔๒), หน้า ๕๔.

^๒ สุนทร ณ รัชชี, **ปรัชญาอินเดีย: ประวัติและลัทธิ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒-๒๓.

ตอบแทนครู ขงจื้อเชื่อว่า หากทุกคนในสังคมปฏิบัติเช่นนี้ ความยุติธรรมก็จะเกิดขึ้น และเชื่อว่าเป็นการประพฤติปฏิบัติที่สอดคล้องกับสวรรค์ ทำให้เกิดความกลมกลืนระหว่างโลกกับสวรรค์

จะเห็นได้ว่า ในความคิดของคนโบราณที่มาของความยุติธรรมไม่ได้มาจากฝีมือของมนุษย์แต่เป็นเทพเจ้าเป็นผู้กำหนดเอาไว้ให้มนุษย์ปฏิบัติตาม และถือว่าการกำหนดหรือการดลบันดาลนี้ มีความกลมกลืนกับจักรวาลอีกด้วย หมายความว่า การกระทำที่ยุติธรรมได้แก่การกระทำที่สอดคล้องกับความกลมกลืนของธรรมชาติ ส่วนการกระทำที่ไม่ยุติธรรมจะเป็นตรงกันข้าม ดังที่คนโบราณเชื่อว่า ถ้าหากผู้ปกครองใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรม ก็จะเกิดความผิดปกติขึ้นไม่เฉพาะในบ้านเมือง แต่จะปรากฏไปในธรรมชาติด้วย เช่น อาจเกิดเหตุแผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด เกิดอุทกภัย และภัยพิบัติต่าง ๆ มากมาย

นักคิดชาวกรีกโบราณให้ความสำคัญกับแนวความคิดเรื่องความยุติธรรมเพื่อแสวงหาหลักการสำคัญ ๆ ที่จะนำมาใช้อธิบายถึงรัฐที่ดี หรือระบอบการปกครองที่ดี โดยมองว่าความยุติธรรมเป็นคุณธรรม (Virtue) หรือคุณความดี (Good) อย่างหนึ่งที่จะนำไปสู่การสร้างรัฐที่ดี และพลเมืองที่ดีในรัฐเหล่านั้น เขาจะใช้การอ้างเหตุผลเป็นหลัก ในการแสวงหาหลักการต่าง ๆ อันเป็นสิ่งสากล (Universal) เช่น ความกล้าหาญ ความซื่อสัตย์ ความงาม ความดี ความจริง ความยุติธรรม ความรัก ฯลฯ ไพธากอรัส (Pythagoras) มองความยุติธรรมในฐานะนักคณิตศาสตร์ โดยมีทัศนะว่ารัฐที่ยุติธรรมต้องเป็นรัฐที่ทุกคนเท่ากัน เป็นการอธิบายตามหลักคณิตศาสตร์ว่าด้วยเลขยกกำลังสอง นั่นคือความยุติธรรม ก็คือความเสมอภาค ส่วนโปรทาгорัส (Protagoras) ซึ่งเป็นนักทฤษฎีกลุ่มโสฟิสต์ (Sophist) มองว่าความยุติธรรมในทัศนะของเขาจะเป็นหลักความเป็นระเบียบ (order) ซึ่งจะทำให้รัฐเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมีความผูกพันกันทางด้านจิตใจ คือมีความเคารพยำเกรงกัน อันเกิดจากการประพฤติปฏิบัติที่มีความยุติธรรม อย่างไรก็ตาม เขามีทัศนะคล้ายไพธากอรัสที่ว่า ความยุติธรรมคือความเท่าเทียมกัน และความเท่าเทียมจะเกิดขึ้นได้เพราะมีกฎหมายซึ่งเขาเห็นว่ามาจากพระเจ้าเป็นผู้กำหนด และแอนติฟอน (Antiphon) มีทัศนะคล้ายโปรทาгорัสที่ว่า ความยุติธรรมเกิดจากการปฏิบัติตามกฎหมาย แต่กฎหมายได้มาจากพระเจ้า แต่มาจากมนุษย์สร้างขึ้นไม่ใช่กฎธรรมชาติ ในทัศนะของเขาความยุติธรรมที่เป็นสากลจึงไม่มี แต่ขึ้นกับผู้ปกครองที่สร้างกฎหมายกำหนดไว้ให้ประชาชนปฏิบัติตามความยุติธรรมของเขาจึงเป็นเรื่องผลประโยชน์ของผู้ปกครองที่จะกำหนดว่า อะไรคือความยุติธรรม อะไรคือความไม่ยุติธรรม

แนวความคิดเรื่องความยุติธรรมของไพธากอรัส โปรทาгорัส และแอนติฟอน ข้างต้น ไม่ได้ได้รับการยอมรับจากโสเครตีส และเพลโต ดังจะเห็นได้จากงานเขียนของเพลโต เรื่อง “อูทมรัฐ” (Republic) ซึ่งเขาพยายามที่จะสร้างรัฐที่สมบูรณ์ในอุดมคติของเขาขึ้นในทางทฤษฎี โดยเขียนเป็นบทสนทนา ระหว่างโสเครตีส อาจารย์ของเขากับนักทฤษฎีการเมืองคนอื่น ๆ ในหลักการต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิด

ความเข้าใจถึงรัฐในอุดมคติ ซึ่งเป็นรัฐที่ดีและพลเมืองที่ดีสอดคล้องกันด้วย หลักการสำคัญที่เพลโตนำมาเป็นแกนกลางในการสร้างบทสนทนาถกเถียงกันก็คือเรื่อง “ความยุติธรรม” โดยพยายามหาคำจำกัดความหรือความหมายของเรื่องดังกล่าว โดยนำการอ้างเหตุผลในตัวอย่างที่ยกขึ้นมาในเรื่องต่าง ๆ ขึ้นมาหักล้างและสรุปพร้อมกัน เพื่อให้ได้ความหมายที่แท้จริงของแนวความคิดเรื่องความยุติธรรม โดยการดูว่าคนที่ยุติธรรมควรประพฤติตนอย่างไรในรัฐที่ยุติธรรม

ตามที่ศนะของโสเครตีสและเพลโตนั้น รัฐที่ยุติธรรมประชาชนจะต้องทำงานตรงตามความสามารถและความถนัดของตน ผู้ปกครองจะต้องเป็นผู้ที่เฉลียวฉลาด รักในปัญญา มีการจัดการศึกษาเพื่อเตรียมบุคคลในการทำหน้าที่ต่าง ๆ ตามความเหมาะสม ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ โดยให้ความสำคัญกับความรู้เป็นอย่างมาก และในประการสุดท้าย ในรัฐที่ยุติธรรมจะมีความกลมกลืนของส่วนต่าง ๆ ของรัฐ นั่นคือ คนในชนชั้นและอาชีพต่าง ๆ จะทำหน้าที่ของตนสอดประสานกันเป็นอย่างดี เมื่อได้กล่าวถึงรัฐที่ยุติธรรมลักษณะข้างต้นแล้ว โสเครตีสก็ได้ให้ความหมายหรือนิยามความยุติธรรมว่า “แล้วก็อย่างที่เรายืนยันหลายคนพูด และพวกเราพูดถึงบ่อย ๆ ว่าความยุติธรรมก็คือการทำตามภาระหน้าที่ของตน และไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยววุ่นวายกับคนอื่น... นี่แหละเพื่อนรัก อย่างที่ฉันพูดถึงเมื่อมันเกิดขึ้นในบางหนทางของความยุติธรรม ก็คือ หลักที่ว่าให้ทำงานของตนเอง...”

ข้อสรุปข้างต้นของโสเครตีสนั้นเขาถือว่า ความยุติธรรมเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่งของพลเมืองในรัฐที่ยุติธรรม นอกเหนือจากเรื่องความกล้าหาญและความฉลาดแล้ว เพราะจะทำให้คนทุกกลุ่มในรัฐไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครอง ทหาร พ่อค้า และอาชีพอื่น ๆ ได้อยู่ร่วมกันโดยก้าวร้าวหน้าที่กันและกัน โดยทุกคนทำตามภาระหน้าที่ของตนเท่านั้น ไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวเรื่องราวของคนอื่น ๆ เมื่อเป็นดังนี้ทุกส่วนของคนในรัฐก็จะก่อให้เกิดความกลมกลืนกัน ดังนั้น รูปแบบการปกครองของรัฐที่ยุติธรรมจึงมีส่วนผลักดันให้คนกลุ่มต่าง ๆ ประพฤติปฏิบัติอย่างยุติธรรมด้วย ซึ่งในทัศนะของโสเครตีส รูปแบบการปกครองแบบอภิชนาธิปไตยถือได้ว่า เป็นการปกครองของรัฐที่มีความยุติธรรม

ในยุคของอริสโตเติลซึ่งเป็นลูกศิษย์ของเพลโตนั้นเราจะพบแนวคิดเรื่องความยุติธรรมในงานเขียนของเขาชื่อ Politics ว่าความยุติธรรมก็คือการที่คนคนหนึ่งสมควรจะได้รับประโยชน์บางอย่างก็ได้รับ เช่นนั้นจริง ๆ และคนที่สมควรได้รับก็ไม่ได้รับจริง ๆ โดยเป็นการปฏิบัติที่ตั้งอยู่บนฐานของ “การมีมาตรฐานเดียวกัน” นั่นคือเป็นการปฏิบัติต่อคนๆหนึ่งตามที่เขาควรจะได้รับ การปฏิบัตินั้น และปฏิบัติต่อคนอื่น ๆ ภายใต้หลักการเดียวกันกับที่ปฏิบัติต่อคนอื่นๆนี้ทั้งหมด

อริสโตเติลนำเรื่องความยุติธรรมมาเป็นเกณฑ์วัดว่า ระบอบการปกครองใดดีหรือไม่ดี ดูได้จากระดับความยุติธรรมที่ผู้ปกครองควรมีหรือมีความเหมาะสมที่จะได้รับการจัดสรรแบ่งปันหน้าที่ให้เป็นผู้ปกครอง และเขาเห็นว่าระบอบราชาธิปไตยที่ดีที่สุดมีความเหมาะสมมากที่สุด และในงานเขียนชื่อ

Nicomachean Ethics เล่มที่ห้า เขาได้กล่าวถึงความยุติธรรมว่า ความยุติธรรมอยู่ที่การปฏิบัติตามกฎหมายและการปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเท่าเทียมกัน ข้อบังคับที่จะเป็นกฎหมายได้จะต้องมีจุดมุ่งหมายในการเสริมสร้างสิ่งดี ๆ ให้แก่ทุก ๆ ส่วนและทุก ๆ คนในสังคม รวมทั้งใช้บังคับแก่ผู้ที่มีหน้าที่ต้องทำในแต่ละด้านให้ทำตามหน้าที่นั้นเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดทั้งของตนเองและของส่วนรวม เช่น หากเป็นทหารก็ต้องทำหน้าที่ของทหารอย่างถูกต้องแก่ความเป็นทหาร หากเป็นคนทั่วไปก็ต้องทำหน้าที่ของคนทั่วไปอย่างถูกต้อง ดังนั้น ความยุติธรรมจึงเป็นคุณธรรมที่สูงที่สุดในบรรดาคุณธรรมทั้งหลาย เพราะผู้ที่มีความยุติธรรมจะยังประโยชน์ให้แก่ตนเองและคนอื่น ส่วนคุณธรรมข้ออื่น ๆ เช่น ความกล้าหาญ ความรู้จักประมาณ ความเป็นผู้มีเหตุผล จะมีเนื้อหาหรือคุณลักษณะเป็นการพัฒนาตนเองของผู้ที่มีคุณธรรมเหล่านั้นเท่านั้น แต่ความยุติธรรมมีเนื้อหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับผู้อื่นและเป็นรากฐานให้คนเรามีคุณธรรมข้ออื่นๆตามมา

อริสโตเติลแบ่งความยุติธรรมออกเป็น ๒ ประเภท คือ^๓

๑. ความยุติธรรมทางการแบ่งสรร (Distributive Justice) เป็นการแบ่งสรรสิ่งที่มีคุณค่าที่เป็นสวัสดิการทางสังคมอย่างเท่าเทียมกันหรือเหมาะสม เช่น เกียรติยศความมั่นคง และสิ่งอื่น ๆ ที่เป็นสิ่งที่ดีทางสังคม (Social goods) โดยการแบ่งสรรนั้นควรเป็นไปตามสัดส่วน (Proportion) ตามความเหมาะสมกับบุคคล กลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในรัฐ อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ความยุติธรรมทางสังคม” (Social Justice)

๒. ความยุติธรรมทางความถูกต้อง (Corrective Justice) เป็นความยุติธรรมที่บุคคล หรือคณะบุคคลจะได้รับความเป็นธรรมจากกระบวนการตุลาการ ตัวอย่างเช่น ได้รับการพิจารณาพิพากษาคดีอย่างเป็นธรรม ได้รับการลงโทษตามกฎหมายอย่างเหมาะสมกับความผิดที่ตนกระทำ เป็นต้น อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ความยุติธรรมทางกฎหมาย” (Legal Justice)

ในสังคมยุโรปสมัยกลาง อิทธิพลของคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิกได้เข้าครอบงำและมีอิทธิพลเหนือสถาบันทางการเมืองและสถาบันทางสังคมอื่นๆ ทั่วประเทศ บรรดาศิลปวิทยาต่าง ๆ ได้รับการอธิบายและตีความภายใต้หลักคำสอนทางศาสนา โดยมีพระหรือนักบวชเป็นตัวกลางในการถ่ายทอดความคิดและศิลปวิทยาการต่าง ๆ เป็นหลักของสังคม โดยเฉพาะในสังคมยุโรปตะวันตก และมีการแบ่งชนชั้นทางสังคมตามกฎ Great Chain of Being นั่นคือ ชนชั้นต่าง ๆ มีการเรียงลำดับกันอย่างเป็นระบบจากสูงไปต่ำคือ กษัตริย์ ขุนนาง พระ พ่อค้า ชาวนา และทาส ในแง่นี้ถือว่าความยุติธรรมอยู่ที่การทำตามหน้าที่ของตนเอง ใครที่เกิดมาในชนชั้นใด ก็ทำตามหน้าที่ของชนชั้นนั้น

^๓ Aristotle, *Nicomachean Ethics* (Trans. Martin Oswald, Indianapolis, IN: Bobbs-Merrill, 1962), 1129a-b.

ในทรรศนะของนักปรัชญาสมัยใหม่ เห็นว่าประเทศต่าง ๆ ในโลกมีพลเมืองมาจากพื้นเพรากฐานทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาจากหลายกลุ่ม หลายพวก หลายศาสนา ซึ่งต่างก็มองสิ่งสูงสุดที่เป็นรากเหง้าของความถูกต้องไม่เหมือนกัน มุมมองเรื่องความยุติธรรมจึงแตกต่างจากสมัยโบราณและสมัยกลาง ทฤษฎีความยุติธรรมสมัยใหม่ที่เป็นที่รู้จักกันดีที่สุด ได้แก่ทฤษฎีสัญญาประชาคม (Social Contract) ซึ่งถือว่าการตกลงกันแบบนี้ไม่จำเป็นต้องอาศัยสิ่งสูงสุดเหนือธรรมชาติ เช่น พระเป็นเจ้า แต่ใช้เพียงการสมมติถึงสถานการณ์เชิงทฤษฎีว่า เนื้อหาของกฎเกณฑ์ที่กำหนดความยุติธรรมในสังคมหรือทางการเมือง มาจากการตกลงร่วมกันของสมาชิกของสังคมทั้งหมด

ล๊อค (Lock) ที่ถือว่าเป็นต้นเค้าของแนวคิดทฤษฎีสัญญาประชาคม มีความเห็นว่า ในสภาพธรรมชาติก่อนจะมีสัญญาประชาคมนั้น มนุษย์ไม่สามารถหาหลักประกันใด ๆ มาประกันการถือครองทรัพย์สินหรือการจัดสรรปันส่วนอำนาจทางการเมืองได้ แต่ละคนจะมีเสรีภาพเต็มที่ในแสวงหาสิ่งต่าง ๆ จากธรรมชาติตามความต้องการของตนโดยไม่มีใครหรืออำนาจใด ๆ มาขัดขวาง แต่ไม่ได้หมายความว่าทุกคนสามารถทำร้าย ปล้นชิง หรือกลั่นแกล้งคนอื่น ๆ ได้โดยไม่มีใครความผิดใด ๆ เพราะล๊อคถือว่าในสภาพธรรมชาติเช่นนี้จะมี “กฎธรรมชาติ” ควบคุมอยู่ และผู้คนในสภาพธรรมชาติโดยทั่วไปจะอยู่อย่างสงบ ไม่รุกรานกัน แต่หากมีการรุกรานกันเกิดขึ้น ก็จะเกิดความวุ่นวายและขยายวงเป็นสงครามได้ เพราะไม่มีผู้มีอำนาจหรือผู้ปกครองมาดูแลจัดการ จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้คนมารวมตัวกันเพื่อทำสัญญาประชาคมขึ้น

หลักการพื้นฐานในการทำสัญญาประชาคมคือพลเมืองทุกคนมารวมกันแล้ว ยินยอมสละอำนาจที่ตนเองมีมาแต่ดั้งเดิมในสภาพธรรมชาติ เพื่อจัดตั้งการปกครองและการใช้อำนาจรัฐขึ้นมา หน้าที่ของผู้ใช้อำนาจรัฐหรือผู้ปกครองก็คือการดูแลให้พลเมืองที่มารวมตัวกันทำสัญญาประชาคมให้มีความเป็นอยู่อย่างปกติสุข ได้รับความยุติธรรมหรือความเป็นธรรมในเรื่องต่าง ๆ โดยผู้ปกครองและรัฐบาลอาจออกกฎหมายมาจัดระเบียบให้แก่สังคมและมีกฎเกณฑ์ในการจัดสรรปันส่วนที่ดิน ทรัพย์สิน ตลอดจนการตัดสินข้อพิพาทต่าง ๆ ด้วยความเป็นธรรม

โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbs) มีความเห็นว่า ความยุติธรรมก็คือ การทำตามสัญญาที่ให้ไว้ และความไม่ยุติธรรมก็คือ การไม่ทำตามสัญญาที่ให้ไว้ ความยุติธรรมและระเบียบแบบแผนที่เกิดขึ้นเมื่อมีการทำสัญญาจัดตั้งรัฐขึ้นโดยความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การที่มนุษย์ละเมิดสัญญาที่ทำไว้ในการจัดตั้งรัฐจะก่อให้เกิดความไม่สงบ ไม่อาจควบคุมบังคับมนุษย์ในสังคมได้ นอกจากนี้ความยุติธรรมจะต้องไม่ขัดแย้งกับการมีเหตุผล การรักษาสัญญาแสดงถึงการมีเหตุผลอย่างหนึ่งของมนุษย์รัฐที่มีลักษณะการรักษาสัญญาประชาคม จึงเป็นรัฐที่ปกครองด้วยเหตุผล (Rules of Reason) จึงกล่าวได้ว่าทัศนะของฮอบส์ ในเรื่องความยุติธรรม มีความสอดคล้องกับทฤษฎีสัญญาประชาคมของเขาอย่างมาก

ชอบสืไม่ได้อมองความยุติธรรมในแง่ของกฎของมนุษย์หรือกฎหมายทั่วไปที่ใช้กัน แต่เป็นกฎธรรมชาติที่มนุษย์จะต้องอาศัยการมีเหตุผลที่ถูกต้องจึงจะเข้าใจได้ ข้อสรุปของเขาเกี่ยวกับการปกครองโดยสัญญาประชาคม จึงเป็นการแสดงว่า การทำสัญญาประชาคมก็เป็นความยุติธรรมในการปกครองอย่างหนึ่ง

รูสโซ (Rousseau) นักทฤษฎีสัญญาประชาคมอีกคนหนึ่งเชื่อว่า ในสภาวะธรรมชาติ (State of Nature) มนุษย์มีอิสระเสรีอย่างสมบูรณ์ แต่เมื่อมนุษย์มารวมกันเป็นสังคม มีการครอบครองที่ดินและทรัพย์สิน สิ่งดังกล่าวก็หมดไปเกิดความไม่เท่าเทียมกัน เอารัดเอาเปรียบกันและความไม่ยุติธรรม เขาจึงเห็นว่าการแบ่งสรรที่ดินและทรัพย์สินตามความต้องการที่จำเป็นของแต่ละบุคคลเป็นความยุติธรรมประการแรก กล่าวคือ การให้ทุกคนตามความจำเป็นของเขาถือว่าเป็นความยุติธรรม นอกจากนี้ รูสโซยังมีทัศนะว่า การที่มนุษย์เข้าร่วมสัญญาประชาคม โดยการสละอำนาจให้แก่ทุกคนร่วมกันภายใต้เจตจำนงทั่วไป (general will) นั้น เท่ากับไม่ได้สูญเสียอำนาจของเขาเลย แต่กลับจะได้อำนาจเพิ่มมากขึ้นของคนอื่น ๆ ด้วย สิ่งนี้ก็เป็นความยุติธรรมอย่างหนึ่งในทัศนะของรูสโซ เขามีความเชื่อว่าการยุติธรรมทั้งหมดมาจากพระเจ้า เพราะความยุติธรรมเป็นความดีที่สอดคล้องกับการจัดระเบียบทางสังคม ดังนั้น ถ้ามนุษย์สามารถรับรู้ความยุติธรรมจากพระเจ้าได้โดยตรงแล้ว บรรดากฎหมายและการปกครองต่าง ๆ ก็ไม่จำเป็นสำหรับมนุษย์ แต่เนื่องจากมนุษย์ไม่อาจรับรู้ความยุติธรรมของพระเจ้าได้นี้เอง ทำให้มนุษย์ต้องสร้างกฎหมายและการปกครองขึ้นมา เพื่อสร้างความยุติธรรมที่มาจากมนุษย์ด้วยกันเอง ซึ่งอาจจะไม่ถูกต้องก็ได้ เพราะไม่ได้เป็นกฎที่มาจากพระเจ้า การออกกฎหมายให้ยุติธรรมจึงต้องอาศัยเจตจำนงทั่วไปเป็นแนวทาง จึงจะได้กฎหมายที่เป็นหลักการทั่วไปและมีความยุติธรรม

จะเห็นได้ว่า รูสโซมีทัศนะคล้ายเพลโต ในแง่ความหมายของความยุติธรรมในทางปฏิบัติและคล้ายคลึงกับชอบสืในแง่ทฤษฎีที่ว่า ความยุติธรรมในการปกครองจะเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์เข้าร่วมทำสัญญาประชาคมกัน แต่สิ่งที่เด่นในทัศนะของรูสโซ ก็คือ เขาไม่แน่ใจในความยุติธรรมที่มาจากกฎหมายและการปกครองมากนัก แต่ก็เห็นความจำเป็นการมีสิ่งดังกล่าว เพราะมนุษย์ไม่อาจรับรู้ความยุติธรรมจากพระเจ้าได้ทั้งหมด มนุษย์จึงต้องอาศัยความรู้และเหตุผลของตนเองในการสร้างความยุติธรรมโดยอาศัยกฎหมายและการปกครอง ซึ่งแน่นอนว่าอาจจะผิดพลาดได้ และไม่เกิดความยุติธรรม

จอห์น สจิวท มิลล์ (John Stuart Mill) ซึ่งมีพื้นฐานเป็นนักทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ในกลุ่มประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ทำให้เขาพยายามเชื่อมโยง แนวความคิดเรื่องความยุติธรรมกับประโยชน์นิยมเข้าด้วยกันและไม่เห็นด้วยกับความคิดที่ว่าความยุติธรรมมีความสัมพันธ์กับด้านกฎหมายอย่างเดี่ยวเท่านั้น ในทัศนะของมิลล์เขาเชื่อว่า ในลัทธิประโยชน์นิยม หรือสุขนิยมนั้น เกณฑ์ในการตัดสินอะไรถูกหรือผิดมาจากแนวความคิดเรื่องความยุติธรรมซึ่งเขาถือว่าเป็นลักษณะทางศีลธรรมอย่างหนึ่ง

เขาเห็นว่าการที่จะตอบคำถามว่าอะไรคือความยุติธรรม เราควรรหาความหมายของความไม่ยุติธรรมให้ได้ก่อน ดังนั้น เขาจึงนิยามความไม่ยุติธรรม ว่ามีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. ความไม่ยุติธรรมคือการลิดรอนเสรีภาพส่วนบุคคล
๒. ความไม่ยุติธรรมเกิดจากการใช้กฎหมายที่ลิดรอนสิทธิของบุคคล ซึ่งก็คือกฎหมายที่เลว
๓. ความไม่ยุติธรรมเกิดจากมนุษย์ได้รับในสิ่งที่ไม่ควรได้
๔. ความไม่ยุติธรรมเกิดจากไม่ทำตามสัญญาที่ตกลงกันได้
๕. ความไม่ยุติธรรม คือ การเลือกปฏิบัติเฉพาะส่วน ตามความพึงพอใจโดยไม่มีเหตุผล

ส่วนความยุติธรรม ก็คือการรักษาสีติ เสรีภาพ และคำมั่นสัญญา ตลอดจนการปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเหมาะสมมีเหตุผล อาจกล่าวได้ว่า มิลล์มองความยุติธรรมเป็นความต้องการทางจิตวิทยาและอารมณ์ของมนุษย์อย่างหนึ่ง เพราะเกี่ยวข้องกับความเป็นในการดำรงชีวิตที่ดี (well-being) ของมนุษย์อย่างชัดเจน

จากข้อสรุปข้างต้น จะเห็นได้ว่ามิลล์ได้พยายามอธิบายความยุติธรรมจากทัศนะที่เป็นทั้งนักทฤษฎีเสรีนิยมและประโยชน์นิยม ในฐานะแรกเขาจึงเน้นในเรื่องสิทธิเสรีภาพ ในฐานะที่สอง เขาเน้นในเรื่องประโยชน์ที่จะได้รับในแง่การดำรงชีพที่ดี ส่วนทัศนะที่เขาเหมือนนักทฤษฎีคนอื่น ๆ ก็คือมองความยุติธรรมเป็นคุณธรรมและความสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างมนุษย์ด้วยกัน

สำหรับแนวความคิดของล๊อคตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ได้รับการวิจารณ์ว่า การที่พลเมืองแต่ละคนมาประชุมกันเพื่อร่างกฎเกณฑ์จัดสรรอำนาจกันนั้น เนื่องจากแต่ละคนมองเห็นว่าคนอื่นเป็นอย่างไร ก็อาจจะจัดสรรอำนาจให้เกิดประโยชน์แก่ตนได้ ในกรณีที่มีการรวมกันของพลเมืองเพื่อสร้างสัญญาประชาคม หากเป็นกรณีที่ประชาชนมีรูปแบบการปกครอง มีการจัดสรรปันส่วนอำนาจกันอยู่ก่อนแล้ว และมารวมตัวกันเพื่อสร้างสัญญาประชาคมใหม่ด้วยเหตุผลอะไรก็ตาม สิ่งนี้อาจเกิดขึ้นได้ก็คือว่าสถานะของพลเมืองแต่ละคนที่เข้ามาร่วมประชุมกัน จะมีบทบาทในการสร้างความเหลื่อมล้ำระหว่างกัน ในกระบวนการสร้างสัญญาประชาคม เพื่อแก้ไขปัญหาดังนี้ นักปรัชญาชาวอเมริกันคือจอห์น รอลส์ (John Rawls) จึงได้เสนอว่า เพื่อให้เกิดความยุติธรรมอย่างแท้จริง ผู้เข้าร่วมประชุมสร้างสัญญาประชาคมควรจะต้องอยู่ภายใต้ “ม่านแห่งความไม่รู้” (veil of ignorance) นั่นคือ แทนที่แต่ละคนที่มาประชุมกันจะเปิดเผยสถานะและตัวตนของตนเอง ซึ่งทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำกันได้ ดังนั้น ผู้เข้าร่วมประชุมจะต้องถูกปิดสถานะและตัวตนของตนเอง และมาเข้าร่วมในฐานะที่เป็นเพียงสมาชิกคนหนึ่งของรัฐ เหมือนกับสมาชิกคนอื่น ๆ เท่านั้น สมาชิกแต่ละคนจะรู้ว่าสถานะหรือสภาพดั้งเดิมของตนเองเป็นอย่างไร การเจรจาต่อรองกันเพื่อสร้างสัญญาประชาคมก็ทำไปภายใต้ม่านแห่งความรู้นี้ทั้งสิ้น

การทำเช่นนี้จะให้หลักประกันแก่ความยุติธรรมได้อย่างแท้จริง หลักการว่าด้วยความยุติธรรมของรอลส์ ประกอบด้วยหลักใหญ่ ๆ ๒ ประการ คือ

๑. แต่ละคนจะต้องมีสิทธิเท่ากันในการได้รับเสรีภาพขั้นพื้นฐานที่เปรียบได้กับเสรีภาพแบบเดียวกันกับที่คนอื่น ๆ ได้รับ

๒. หากจำเป็นต้องมีความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมหรือทางเศรษฐกิจ ความไม่เท่าเทียมดังกล่าวจะต้องมีอยู่ภายใต้เงื่อนไขคือ (๑) ความไม่เท่าเทียมเหล่านี้จะต้องก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่สมาชิกของสังคมที่ด้อยโอกาสและอยู่ในสภาพที่เสียเปรียบมากที่สุด (๒) ตำแหน่งงานต่าง ๆ จะต้องเปิดกว้างแก่ทุกคนภายใต้หลักการของความเสมอภาคของโอกาส^๔

มุมมองของปรัชญาต่อเรื่องความยุติธรรมดังที่กล่าวมา พอสรุปได้ว่า ในยุคโบราณและยุคกลาง จะมีแนวคิดไปในเชิงอภิปรายคือมองแก่นหรือความเป็นจริงของความยุติธรรมไปผูกไว้กับอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยมองว่าการทำหน้าที่ตามสถานะดังกล่าวเป็นความยุติธรรมแล้ว ส่วนในยุคสมัยใหม่ มีนักปรัชญาหลายคนที่มีจุดเด่นหรือมีชื่อเสียงในด้านปรัชญาสังคมและการเมืองตามที่ยกตัวอย่างมา เช่น ล็อก ฮอบส์ รูสโซ มิลล์ และรอลส์ ที่เสนอว่าความยุติธรรมจะเกิดขึ้นได้เมื่อมนุษย์เข้าร่วมทำสัญญาประชาคม จึงอาจเรียกมุมมองเรื่องความยุติธรรมของกลุ่มนี้ว่าเป็นเชิงปรัชญาสังคมและการเมือง โดยเฉพาะรอลส์นั้น เสนอแนวความคิดเรื่องความยุติธรรมที่เป็นพื้นฐานของแนวคิดแบบ “เสรีนิยม” (Liberalism) ตามหลักการที่ว่าที่มาของความถูกต้องทางจริยธรรมและการเมือง อยู่ที่การตัดสินใจของพลเมืองแต่ละคนและพลเมืองแต่ละคนมีฐานะเท่าเทียมกันอย่างสิ้นเชิงในฐานะที่เป็นผู้เข้าร่วมสร้างสัญญาประชาคม ส่วนมุมมองเรื่องความยุติธรรมในเชิงนิติปรัชญาในแง่การใช้เหตุผลในทางกฎหมาย จะนำเสนอจากท่าทีของพระพุทธศาสนา

ความยุติธรรมในพระพุทธศาสนา

ความยุติธรรม คำนี้ไม่มีในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่มีนัยใจความที่สอดคล้องกันกับคำอื่นเช่น อัมมิกะ ผู้ประกอบด้วยธรรม ดังคำว่า ธรรมิกราชา หรือ ธรรมราชา ได้แก่ พระราชา ผู้ทรงธรรม ทรงไว้คุณธรรม หรือผู้ทรงดำรงตั้งมั่นอยู่ในธรรม โดยนัยนี้ ความยุติธรรม ก็คือความเป็นธรรม ความชอบธรรมนั่นเอง ซึ่งเราอาจตั้งคำถามได้ว่า พระพุทธศาสนาอธิบายเรื่องความเป็นธรรมไว้อย่างไร คำอธิบายดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความเป็นธรรม หรือประโยชน์สุขต่อสังคมอย่างไร

^๔ สรุปความจาก โสรจจ์ หงศ์ลดารมภ์, **ปรัชญาทั่วไป**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๒๔๓-๒๕๙; ปรีชา ช่างขวัญยืน “ความยุติธรรม” เอกสารการสอนชุดวิชาปรัชญาการเมือง หน่วยที่ ๒ รวบรวมโดย สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช กรุงเทพฯ : ประชาชน, ๒๕๓๒: หน้า ๕๕-๑๐๒.

อาจกล่าวได้ว่า ความเป็นธรรมในทางพระพุทธศาสนามีอยู่ ๒ ระดับ คือ^๕

๑. ความเป็นธรรมในระดับสากล (Universal justice) ในที่นี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ความยุติธรรมทางศีลธรรม” (Moral justice) หรือ ความยุติธรรมตามธรรมชาติ (Justice in accordance with natural law) ความเป็นธรรมชนิดนี้อิงอยู่กับคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรม

๒. ความเป็นธรรมทางสังคม (Social justice) หมายถึง ความเที่ยงธรรม (Fairness) ในด้านต่าง ๆ ที่เป็นผลประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในสังคม การกระจายรายได้หรือสวัสดิภาพทางสังคม ซึ่งผลประโยชน์ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงผลประโยชน์ทางวัตถุเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงโอกาสการพัฒนาชีวิตตามเป้าหมาย ที่เชื่อว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับชีวิตของปัจเจกบุคคลด้วย ความเป็นธรรมชนิดนี้อิงอยู่กับหลักคำสอนและแนวปฏิบัติทางสังคมการเมืองการปกครอง

ความเป็นธรรมในระดับสากล อาจถือว่าเป็นมุมมองด้านอภิปรัชญาจะเห็นได้จากคำสอนในพุทธศาสนาหลายเรื่อง เช่น กฎแห่งกรรม ตามหลักการที่ว่า คนทำกรรมใดไว้อย่อมเห็นกรรมนั้นในตน คนทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี คนทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว คนหว่านพืชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น^๖ และกฎธรรมชาติ(Natural Law) หรือนิยาม ๕ ประการ ประกอบด้วย

๑. อุตุนิยาม (Physical Laws) คือกฎธรรมชาติที่ครอบคลุม ความเป็นไปของปรากฏการณ์ในธรรมชาติ เกี่ยวกับวัตถุที่ไม่มีชีวิตทุกชนิด เช่น ปรากฏการณ์ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แม้กระทั่งการเกิดและการดับสลายของโลกก็เป็นไปตามกฎธรรมชาติข้อนี้

๒. พีชนิยาม (Biological Laws) คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ กฎธรรมชาตินี้ เมื่อเรานำเมล็ดข้าวเปลือกไปเพาะ ต้นไม้ที่งอกออกมาจะต้องเป็นต้นข้าวเสมอ หรือ ช้างเมื่อคลอดลูกออกมาแล้วก็ย่อมเป็นลูกช้างเสมอ ความเป็นระเบียบนี้พระพุทธศาสนาเชื่อว่าเป็นผลมาจากการควบคุมของพีชนิยาม

๓. จิตนิยาม (Psychic Laws) คือกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับกลไกการทำงานของจิต จิตจึงมีกฎเกณฑ์ในการทำงาน เปลี่ยนแปลงและแสดงพฤติกรรม เป็นแบบฉบับเฉพาะตัว ทั้งนี้สุขทุกข์ ดีชั่วของบุคคลใดบุคคลหนึ่งจึงขึ้นอยู่กับการปรุงแต่งของจิต

๔. กรรมนิยาม (Kamic Laws) คือกฎการให้ผลของกรรม กรรมคือ การกระทำที่ประกอบด้วยความตั้งใจ แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ กรรมดีและกรรมชั่ว กรรมดีย่อมตอบสนองในทางดี กรรมชั่วย่อมตอบสนองในทางชั่ว นี่คือ กฎแห่งกรรมนั่นเอง

^๕ สรุปลงมาจาก ชาญณรงค์ บุญหนุน, “ความเป็นธรรมในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท” วารสารปณิธาน: วารสารวิชาการด้านปรัชญาและศาสนา, หน้า ๓๖๕-๓๗๙.

^๖ ข.ชา.(ไทย) ๒๗/๑๔๔/๑๐๓

๕. ธรรมเนียม (General Laws) คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความเป็นเหตุเป็นผลของสิ่งทั้งหลาย เป็นกฎสากลที่ครอบคลุม ความเป็นไปทั้งฝ่ายจิตและฝ่ายวัตถุ กฎข้อนี้มีขอบเขตครอบคลุมกว้างขวางที่สุด กฎ ๔ ข้อข้างต้นสรุปรวมลงในกฎข้อสุดท้ายนี้

การปรับคำสอนเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมให้มีมิติทางสังคม โดยถือว่ามนุษย์เกิดมาท่ามกลางสังคมสิ่งแวดล้อม สังคม ชุมชน สิ่งแวดล้อม สัมพันธ์กับการดำรงอยู่ของเขาทั้งในแง่การเลือก การสั่งสมอุปนิสัยและการแสดงออกทางสังคม เหตุปัจจัยแห่งกรรมและการให้ผลของกรรมจึงไม่ใช่เฉพาะการกระทำส่วนตัว แต่มีปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ ทางสังคมทั้งในปัจจุบันและที่อาจเป็นไปได้ในอนาคต เกี่ยวข้องด้วย การมองกรรมในมิติของสังคมดูเหมือนจะช่วยให้อธิบายความเป็นธรรมในมิติที่เลยขอบเขตของปัจเจกบุคคลไปได้ แต่โดยอิงคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมและปฏิจจสมุพบาท แม้จะอธิบายได้ว่า สิ่งที่เกิดขึ้นนั้น มีความยุติธรรมมีความเป็นธรรม โดยโยงกับมิติทางสังคมในขณะนั้น ๆ ณ เวลา ที่บุคคล เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นและอยู่ ก้าวพ้นมิติแห่งภพชาติไป แต่ก็เป็นเรื่องยากที่จะใช้หลักนี้ประเมินว่า สถานการณ์ เหตุการณ์หรือกรณีใดที่ถือว่าไม่เป็นธรรม ทุกกรณีที่เกิดขึ้นแล้วอาจพิจารณาได้ว่าเป็นธรรมทั้งสิ้น

ดังนั้น แม้ความเป็นธรรมระดับสากลหรือความยุติธรรมทางศีลธรรมที่พิจารณาจากแนวคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมจะเป็นมโนทัศน์สำคัญในพุทธศาสนา แต่การนำมโนทัศน์ดังกล่าวมานี้มาใช้พิจารณาความเป็นธรรมในระดับปรากฏการณ์ทางสังคม ไม่ว่าจะในแง่ส่วนบุคคลหรือสังคม จะมีความซับซ้อนมาก เนื่องจากการทำงานของกรรมซับซ้อนจนไม่อาจอธิบายให้เห็นความสอดคล้องภายในระบบความเป็นธรรมตามกฎแห่งกรรมจึงอยู่เหนือการรับรู้ของมนุษย์ธรรมดา ทั้งเป็นกฎที่มีลักษณะบรรยาย (Descriptive) มากกว่าจะเป็นหลักสำหรับประเมินค่า (Normative) ดังนั้น จึงยากที่นำไปประเมินค่าการกระทำใดที่ต้องการแสดงให้เห็นว่าไม่มีความเป็นธรรม

ส่วนความเป็นธรรมทางสังคม เป็นมุมมองในแง่ปรัชญาสังคมและการเมือง ซึ่งอิงอยู่กับหลักคำสอนและแนวปฏิบัติทางสังคมการเมืองการปกครอง ในอัครคัมภีร์พุทธ^๗ ได้กล่าวถึงวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์อย่างเป็นขั้นเป็นตอนจนถึงการกำเนิดขึ้นของรัฐ การกำเนิดรัฐและผู้ปกครองทางพระพุทธศาสนายังปรากฏในมหาโควินทสูตร ซึ่งพระสูตรดังกล่าวแม้จะไม่ได้กล่าวการเกิดขึ้นของรัฐโดยตรง เพียงแต่แสดงการเกิดรัฐหรือการขยายตัวของรัฐอีกลักษณะหนึ่ง หน้าที่ของรัฐก็คือหน้าที่ของผู้ปกครองรัฐนั่นเอง ตามที่ปรากฏในอัครคัมภีร์พุทธ มีเนื้อหาอยู่เพียง ๓ ประการ คือ (๑) ให้เป็นผู้ว่าที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ (๒) ให้เป็นผู้ตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียนได้โดยชอบ (๓) ให้เป็นผู้ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบ (ลงโทษ)

^๗ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๑๙-๑๓๑/๘๙-๙๗.

รูปแบบการปกครองในสมัยพุทธกาลมีอยู่ ๒ รูปแบบด้วยกันคือแบบราชาธิปไตย หรือ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ และแบบสาธารณรัฐ ในพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาผู้นำหรือผู้ปกครองที่ถือว่ามีดีที่สุดในโลกมี ๒ ประเภท คือ (๑) พระเจ้าจักรพรรดิ (๒) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า ไม่มีพระประสงค์ที่จะสนับสนุนการแข่งขันทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นระบบใด ๆ ก็ตาม แต่พระองค์ทรงมุ่งที่จะสอนหลักธรรมที่จะก่อให้เกิดความสุขความเจริญแก่ชาวโลกเป็นสำคัญ จุดประสงค์ในการปกครองสงฆ์ของพระพุทธองค์เพื่อรักษาพระธรรมวินัยเพื่อประโยชน์แก่มุ่งสงฆ์ และเพื่อที่ประชาชน จะเกิดความยอมรับในสถาบันสงฆ์

หลักธรรมสำหรับนักปกครองที่สำคัญที่นำไปสู่ความยุติธรรมทางสังคม ได้แก่ (๑) จักรวรรดิวัตร ๕, ๑๒ (๒) ทศพิธราชธรรม ๑๐ (๓) ราชสังคหวัตถุ ๔ (๔) อคติ ๔ และ (๕) พรหมวิหาร ๔ นอกจากนี้ คุณธรรมดังกล่าวมาแล้ว ผู้ปกครองจะต้องมีความรอบรู้ทั้งในเรื่องการบริหารงาน และรอบรู้ในเรื่องการบริหารคน อย่างน้อยที่สุด ผู้เป็นนักปกครองจะต้องมีคุณลักษณะที่เป็นองค์คุณแห่งความรู้ ๓ ประการ คือ (๑) มีสายตายาวไกล สามารถมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว และที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รู้จักเลือกคนเข้ามาช่วยบริหารราชการแผ่นดินให้เหมาะสมกับหน้าที่ และความสามารถ (๒) จัดงานได้ดี คือ เป็นผู้มีความสามารถในด้านการบริหารงานบ้านเมืองให้เป็นไปตามเป้าประสงค์ ทั้งเป็นผู้เอาใจใส่ในหน้าที่การงานของตน ค้นหาวิธีที่จะทำให้การบริหารเป็นไปด้วยดี (๓) มีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่ที่ดี ผู้เป็นใหญ่ มีหน้าที่บริหารงานบ้านเมือง

การพัฒนาการเมืองการปกครองตามแนวพุทธนั้น พระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางในการพัฒนาการเมืองการปกครองไว้หลายประการ จะเห็นได้จากหลักธรรมที่ปรากฏในพุทธภาษิตและหมวดธรรมอื่น ๆ โดยมีเป้าหมายมุ่งเน้นไปที่การสร้างให้บุคคลมีคุณภาพมีคุณสมบัติที่ถึงพร้อมทั้งความรู้และความประพฤติ คือถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ อาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาการเมืองการปกครองตามแนวพุทธคือการพัฒนาไปสู่การปกครองแบบธรรมรัฐหรือธรรมาภิบาล (Good Governance) นั่นเอง ซึ่งจะส่งเสริมให้ผู้ปกครองถือความถูกต้อง ถือธรรมคือความจริง ความดีงามเป็นใหญ่ที่เรียกว่า ธรรมาธิปไตย ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญคือเป็นคนมีหลักการไม่เลือนลอย ใช้ปัญญาและพัฒนาปัญญา อยู่เสมอ เพื่อให้รู้เท่าทันข้อมูลความเป็นไปตามความเป็นจริง มีความจริงใจ บริสุทธิ์ใจ สุจริตใจในการใช้ปัญญาพิจารณาการตัดสินใจ ไม่เอนเอียงไปด้วยอคติ รักธรรม รักความจริงความถูกต้องดีงาม ทำอะไรก็จะมุ่งให้ศึกษาธรรมและเป็นไปตามธรรม มุ่งให้ได้ความจริง มุ่งให้เกิดความถูกต้องดีงาม จนข้ามพ้นความยึดถือในตัวไปได้ ให้ธรรมเป็นใหญ่เหนือเกียรติและศักดิ์ศรีของตน^๔

^๔ พระมหาไพรัช ธรรมทีโป, ดร. ปรัชญาการเมืองตะวันออก (พระนครศรีอยุธยา : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๒๐๕-๒๐๗.

มุมมองเรื่องความยุติธรรมของพุทธศาสนาในแง่นิติปรัชญา เป็นการพิจารณาการใช้เหตุผลในทางกฎหมายว่า มีการอธิบายหรือให้เหตุผลอย่างไรในการตัดสินคดีความหรือทำให้เรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ยุติลงได้ด้วยดี และมีการยอมรับว่าเป็นธรรม เราอาจพิจารณาประเด็นนี้ได้จากปฏิบัติและแนวปฏิบัติของพระพุทธองค์ เช่น การลงโทษผู้กระทำความผิด โดยทั่วไปจะยึดตามกฎเกณฑ์เดียวกัน คนที่ทำความผิดเช่นฆ่าคนตาย ก็ต้องได้รับการลงโทษอย่างเสมอหน้าไม่มีการยกเว้น จึงจะเรียกว่ามีความยุติธรรม โดยถือว่าการประหารชีวิตผู้ที่มีความผิดฐานฆ่าคนตายเป็นการมอบความยุติธรรมให้กับอีกฝ่ายหนึ่งที่ถูกกระทำ^๙ แต่ในความเป็นจริงพระพุทธองค์จะทรงตัดสินโดยดูเงื่อนไขอย่างอื่นประกอบด้วย เช่น เจตนา หรือกรรมในอดีตชาติ ดังกรณีขององคุลิมาล แม้ว่าจะเป็นผู้ที่ได้ทำลายชีวิตมนุษย์มามากมายมาก่อนเพราะความเข้าใจผิด แต่พระพุทธเจ้าได้ให้โอกาสปรับปรุงตนเองโดยการเตือนให้รู้ตนจากคำสอนของพระองค์ว่า “เราหยุดแล้วแต่ท่านยังไม่หยุด”^{๑๐} จนสามารถหลุดพ้นจากความไม่รู้แล้วกลับใจสมัครตนเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าแล้วได้ปฏิบัติธรรมจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ กล่าวตามหลักธรรมแล้ว พระพุทธเจ้า ไม่ได้ยินยอมให้มนุษย์ลงโทษกันและกันเองแบบต้องมีการกระทำหรือมีกรรมกับคนอื่นเพียงแต่ให้มีการว่ากล่าวตักเตือนกันและกันในข้อที่กระทำผิด อันเป็นการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามความสามารถของแต่ละคนแล้วให้คนที่ได้รับการตักเตือนนั้นพิจารณาตนเอง^{๑๑}

จะเห็นได้ว่าความยุติธรรมในเชิงนิติปรัชญาจากท่าทีของพระพุทธองค์ ก็คือ “ความยุติธรรมหรือความเป็นธรรมทางศีลธรรม” นั่นเอง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าพระพุทธองค์ให้น้ำหนักหรือความสำคัญของความยุติธรรมทางศีลธรรมมากกว่าความเป็นธรรมทางสังคม การที่พระองค์ให้พระสงฆ์เป็นใหญ่ในสังฆกรรมต่าง ๆ บทบัญญัติทางพระวินัย และคำสอนเพื่อความผาสุกของหมู่คณะ เช่น พรหมวิหาร ๔ ทิศ ๖ สาราณียธรรม ๖ ล้วนสะท้อนพุทธประสงค์เพื่อความเป็นธรรมแก่ชนทุกหมู่เหล่าและเพื่อความร่วมมือเย็นเป็นสุขของชาวโลกโดยแท้

ลักษณะของสังคมที่มีความยุติธรรม

จากการสำรวจแนวความคิดเรื่องความยุติธรรมในมุมมองของปรัชญาและพุทธศาสนา ในหัวข้อที่ผ่านมา จะพบว่าความยุติธรรมหรือความเป็นธรรมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่ง หรือเป็นความจำเป็นที่ขาดไม่ได้ในการอยู่ร่วมกันในสังคม ถ้าสมาชิกในสังคมรู้สึกว่าคุณเองไม่ได้รับความเป็นธรรม

^๙ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ไชยยศ วรรณทีศิริ, “ดุลยพินิจในการลงโทษผู้กระทำความผิด”, **ตุลพาหุ**, ๔, ๕, ก.ย.-ต.ค. ๒๕๓๗, หน้า ๑๑๙-๑๒๘.

^{๑๐} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๕๘/๔๒๒-๔๒๓.

^{๑๑} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน อธิราช มณีภาค, “การศึกษาเปรียบเทียบการบวนการยุติธรรมในพระวินัยปิฎกกับกระบวนการยุติธรรมของกฎหมายไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖)**, หน้า ๕๓-๕๗.

ในเรื่องใด ๆ ก็ตาม ถ้าผู้ปกครองหรือผู้มีอำนาจไม่ชี้แจงให้เข้าใจหรือไม่แก้ไขปัญหานั้น ก็จะเกิดความขัดแย้ง ทะเลาะวิวาทได้ หากคู่กรณีที่มีความขัดแย้งกันมีปริมาณมากขึ้นก็จะทำให้เกิดความแตกแยกขาดความสามัคคีในหมู่คณะได้

สังคมที่มีความยุติธรรม ควรเป็นสังคมที่พลเมืองมีการดำเนินชีวิตที่ดีตามหลักศาสนาหรือลัทธิความเชื่อบางอย่างที่โลกยอมรับว่ามีคำสอนที่ส่งเสริมการแบ่งปันและสร้างสันติสุข และผู้ปกครองหรือรัฐมีคุณธรรมเป็นคนดี มีความเสียสละ มีกฎหมายที่เป็นธรรมและมีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเป็นธรรมจริงอยู่ในทุกรัฐย่อมมีพลเมืองที่มีความหลากหลายทั้งฐานะ อาชีพ สติปัญญา และความเชื่อทางศาสนาไม่ว่าจะเป็นคนรวย คนจน คนพาล หรือบัณฑิต ก็มีความรู้สึกนึกคิดจิตใจ และได้รับความเสมอภาคหรือมีความเท่าเทียมกันในบางอย่างที่ธรรมชาติให้มา เช่น อายุขัย อวัยวะและกลไกในร่างกาย และความ เป็นมนุษย์เหมือนกัน ดังนั้นรัฐจะต้องปฏิบัติต่อพลเมืองของตนอย่างเท่าเทียมกัน

สังคมไทยมีความเจริญก้าวหน้ามาตามลำดับ แม้จะมีปัญหามากมายประการ แต่รัฐและผู้ปกครอง ทั้งฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักรในทุกระดับก็เอาใจใส่แก้ไขปัญหาคัดค้านไปตามเหตุปัจจัย ทำให้สังคมไทยเดินหน้าไปได้ กอปรกับสังคมไทยมีสถาบันหลักเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจมานานมากกว่า ๗๐๐ ปี ได้แก่ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ทำให้คนไทยมีความภูมิใจ และปกป้องรักษาสถาบันดังกล่าวไว้ อาจกล่าวได้ว่าด้วยความเป็นคนไทย มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา และมีสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นพุทธมามกะ และเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก จึงได้ยกระดับสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีความยุติธรรมในระดับหนึ่ง และเป็นสังคมที่น่าพึงปรารถนาสืบจวบถึงปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ทรงแสดงให้เห็นว่า สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นเสาหลักในการระดมความจงรักภักดีของคนไทยทั้งชาติในการปกป้องคุ้มครองรักษาเอกราชอธิปไตย และวัฒนธรรมอันดีงามของชาติมาโดยตลอด พระองค์ไม่ทรงแยกพสกนิกรออกเป็นฝักเป็นฝ่าย ทรงถือว่าทุกคนเป็นคนไทยที่ต้องได้รับผลของการพัฒนาเหมือนกัน การพัฒนาต่อยอดสังคมไทยในรัชสมัยของพระองค์พอสรุปได้เป็น ๔ ประเด็น ดังต่อไปนี้

๑. **ที่ขาดทรงเติมให้เต็ม** ด้วยโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
๒. **ที่เติมทรงให้รู้จักพอ** ด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีเป้าหมายอยู่ที่การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งสร้างความสมดุลใน ๔ ด้าน คือ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม
๓. **ที่พอทรงให้รู้จักแบ่ง** ด้วยกิจกรรมจิตอาสาที่ได้รับการเน้นย้ำมากในสมัยรัชกาลที่ ๑๐
๔. **ที่แบ่งทรงให้เป็นธรรม** ด้วยการที่ทรงสอนให้คนไทยรู้จักสามัคคี^{๑๒}

^{๑๒} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), สถาบันพระมหากษัตริย์กับสังคมไทย (นนทบุรี : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เซ็น ปรีนติ้ง, ๒๕๖๔), หน้า ๒๒-๒๓.

พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ทรงประกาศพระปฐมบรมราชโองการ ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๒ ว่า “เราจะสืบสาน รักษาและต่อยอด และครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งอาณาราษฎรตลอดไป” พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อพสกนิกรชาวไทยทุกหมู่เหล่าปรากฏให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ในสังคมไทยจากการปฏิบัติพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ ซึ่งเป็นแบบอย่างของสังคมที่มีความยุติธรรมด้วยทรงปฏิบัติตาม ทศพิธราชธรรม และราชสังคหวัตถุ ๔ ประกอบด้วย^{๑๓}

๑. สัสสมณะ **ฉลาดบำรุงธัญญาหาร** คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงพืชพันธุ์ ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์

๒. ปุริสมณะ **ฉลาดบำรุงข้าราชการ** คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงข้าราชการ ด้วยการส่งเสริมคนดีมีความสามารถ และจัดสวัสดิการให้ดี เป็นต้น

๓. สัมมาปาสะ **ผูกประสานปวงประชา** คือ ผดุงผลานประชาชนไว้ด้วยนโยบายส่งเสริมอาชีพ เช่น จัดทุนให้คนยากจนยืมไปสร้างตนในพาณิชย์กรรม หรือดำเนินกิจการต่าง ๆ ไม่ให้ฐานะเหลื่อมล้ำ ห่างเหินจนแตกแยกกัน

๔. วาขไปยะ **มีวาหะดูตติมใจ** คือ รู้จักพูด รู้จักชี้แจงแนะนำ รู้จักทักทาย ไถ่ถามทุกข์สุขราษฎร ทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผล เป็นหลักฐาน มีประโยชน์ เป็นทางแห่งการสร้างสรรค์แก้ไขปัญหา เสริมความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจดี ความเชื่อถือ และความนิยมนับถือ

สรุป

แนวความคิดเรื่องความยุติธรรมมีทั้งแง่มุมจากทางปรัชญาและศาสนาและมีพัฒนาการทางความคิดมายาวนาน ในยุคโบราณถือว่าความยุติธรรมหรือความเป็นธรรมต้องสอดคล้องกับความ เป็นจริงและธรรมชาติ ซึ่งคนอินเดีย จีน กรีกโบราณ และคนไทยก็มีพรรณนะคล้ายกัน นักคิดชาวกรีก โบราณให้ความสำคัญกับแนวความคิดเรื่องความยุติธรรมเพื่อแสวงหาหลักการสำคัญมาอธิบายรัฐที่ดี หรือระบอบการปกครองที่ดี

ในสมัยกลาง มีการแบ่งชนชั้นทางสังคมตามกฎ Great Chain of Being นั่นคือ ชนชั้นต่าง ๆ มีการเรียงลำดับกันอย่างเป็นระบบจากสูงไปต่ำคือ กษัตริย์ ขุนนาง พระ พ่อค้า ชาวนา และทาส ในแง่นี้ถือว่าความยุติธรรมอยู่ที่การทำตามหน้าที่ของตนเอง และในสมัยใหม่ มุมมองเรื่องความยุติธรรม แตกต่างจากสมัยโบราณและสมัยกลาง ทฤษฎีความยุติธรรมสมัยใหม่ที่เป็นที่รู้จักกันดีที่สุด ได้แก่ ทฤษฎี สัญญาประชาคม คือพลเมืองทุกคนมารวมกันแล้ว ยินยอมสละอำนาจที่ตนเองมีมาแต่ดั้งเดิมในสภาพ ธรรมชาติ เพื่อจัดตั้งการปกครองและการใช้อำนาจรัฐขึ้นมา

^{๑๓} อง.อภุชก.(ไทย) ๒๓ /๑/๑๙๔-๑๙๕.

ในพระพุทธศาสนา ความยุติธรรม ก็คือความเป็นธรรม ความชอบธรรมนั่นเอง ซึ่งมีอยู่ ๒ ระดับ คือระดับสากลหรือความเป็นธรรมตามกฎหมายแห่งกรรม และความเป็นธรรมทางสังคม อย่างหลังจะเห็น ตัวอย่างในภาคปฏิบัติจากสังคมไทยซึ่งมีรากฐานมาจากการปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

- ชาญณรงค์ บุญหนุน. “ความเป็นธรรมในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท” วารสารปณิธาน : วารสารวิชาการด้านปรัชญาและศาสนา. หน้า ๓๖๕-๓๗๙.
- ไชยยศ วรรณทีศิริ. “ดุลยพินิจในการลงโทษผู้กระทำความผิด”. ตุลพาหุ, ๔, ๕, ก.ย.- ต.ค. ๒๕๓๗.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. “ความยุติธรรม” เอกสารการสอนชุดวิชาปรัชญาการเมือง หน่วยที่ ๒ รวบรวมโดยสาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช กรุงเทพมหานคร : ประชาชน, ๒๕๓๒.
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). สถาบันพระมหากษัตริย์กับสังคมไทย. นนทบุรี : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เซน ปริ้นติ้ง, ๒๕๖๔.
- พระมหาไพรัช ธรรมทีโป, ดร. ปรัชญาการเมืองตะวันออก. พระนครศรีอยุธยา : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๑, ๒๓, ๒๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- สถิต วงศ์สุวรรณ. ปรัชญาตะวันออก. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น, ๒๕๔๒.
- สุนทร ณ รังสี. ปรัชญาอินเดีย: ประวัติและลัทธิ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์. ปรัชญาทั่วไป. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๑.
- อิธราช ฆณีภาค. “การศึกษาเปรียบเทียบการบวการยุติธรรมในพระวินัยปิฎกกับกระบวนการยุติธรรมของกฎหมายไทย”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- Aristotle, *Nicomachean Ethics*. Trans. Martin Oswald, Indianapolis, IN: Bobbs-Merrill, 1962.
- Rawls, John. *A Theory of Justice*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1999.